

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of General and Socio-Economic Disciplines of the Krivoy Rog Metallurgical Institute of the National Metallurgical Academy of Ukraine.

Circle of research interests: Makarenko studies, pedagogy, theory and history of social education of children and young people.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2019 р.

УДК 378,147:001.895:811.161.2
DOI:10.36550/2415-7988-2019-1-185-89-93

ДЕМЕШКО Інна Миколаївна –
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2982-8675>
e-mail: demeshkoim@gmail.com

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВОПИСНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПРИ ВИВЧЕННІ ДИСЦИПЛІН МОВОЗНАВЧОГО ЦИКЛУ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Зміни й оновлення мовної освіти в Україні, спричинені необхідністю підвищення якості освітніх послуг, актуалізує компетентнісний підхід при застосуванні правописних компетентностей під час вивчення дисциплін мовознавчого циклу. Компетентнісна модель навчання української мови на сучасному етапі розвитку набуває суспільної значущості, а тому потребує глибокого осмислення й широкого розгляду пов'язаних з нею питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття компетентностей та компетенцій науково обґрунтовано ще в середині 80-х років минулого століття в працях К. Брідес, М. Кнауфа, Д. Мертеса, Х. Шепер. На початку 21-го століття ці поняття диференційовано в працях І. Зимньої, В. Красівського, Н. Кузьміної, С. Лейко, О. Овчарук, О. Пометун, С. Черкашина, О. Хуторського та ін. Проблемам вироблення орфографічної компетентності присвячено праці О. Біляєва, Н. Бондаренко, А. Віцюк, О. Караман, І. Хом'як, Н. Шкурятної, С. Яворської, пунктуаційної – праці Н. Андрощук, А. Бурячка, Н. Гуйванюк, С. Дорошенка, А. Загнітка та ін.

Мета статті – установити та обґрунтувати принципи застосування правописних (орфографічних та пунктуаційних) компетентностей при вивченні дисциплін мовознавчого циклу. На факультеті філології та журналістики «Практичний курс української мови» (вивчається в першому семестрі першого курсу) – це пропедевтичний курс, метою якого є підготовка до засвоєння інших дисциплін лінгвістичного циклу, насамперед

курсу «Сучасна українська літературна мова». Основне завдання курсу – зорієнтувати студентів на усвідомлене, теоретично обґрунтоване засвоєння норм сучасної української літературної мови в усній і писемній формах, ознайомити студентів з тими науковими джерелами, до яких можна звертатися для вдосконалення культури мови. Основну увагу зосереджено на орфографічних та пунктуаційних правилах, висвітлено особливості словозміни повнозначних частин мови, правопису повнозначних та службових частин мови, правил пунктуації в простому, простому ускладненому та складному реченнях.

До закінчення курсу студенти закріплюють знання з української мови, здобуті в школі, гімназії, ліцеї, і підготовлені до вивчення теоретичних лінгвістичних дисциплін, зокрема курсу «Сучасна українська літературна мова»; поглиблюють і розширюють знання з основних розділів шкільного курсу української мови та виробляють автоматизовані навички грамотного письма й усного мовлення; ознайомлюються з основною лінгвістичною термінологією, літературними нормами сучасної української літературної мови, принципами фонетико-фонологічного, орфоепічного, орфографічного та пунктуаційного розборів; оволодівають орфографічним, орфоепічним, граматичним і пунктуаційним матеріалом, який вивчався на практичних заняттях; розрізняють і правильно використовують елементи мовних засобів, які відображають специфіку функціональних стилів, вільно володіють літературним розмовним мовленням; виробляють навички виконання мовних розборів (фонетичного, фонетико-фонологічного, орфоепічного,

орфографічного та пунктуаційного; для усвідомленого засвоєння теоретичного матеріалу виробляють навички роботи з українськими лексикографічними джерелами, «Українським правописом» та ін. довідковою літературою; при розв'язанні лінгвістичних задач та проблемних ситуацій використовують знання, здобуті при вивченні курсу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання специфіки орфографії та пунктуації досліджено Н. Андрощук, О. Біляєвим, А. Бурячком, Н. Гуйванюк, С. Дорошенком, А. Загнітком, І. Мельниченком, В. Німчуком, І. Хом'яком, Н. Шкурятною, І. Ющуком та ін. Під час вивчення дисциплін мовознавчого циклу розглядаються питання формування грамотності в студентів, правописних умінь, мовленнєво-комунікаційних компетенцій. В умовах скорочення аудиторних годин правописні компетентності необхідно формувати і під час вивчення ін. дисциплін, зокрема, сучасної української літературної мови, культури мови, стилістики та ін. На практичних заняттях використано принцип усвідомленої перспективи, методи проблемного навчання, активізації студентів, виховного спрямування. Викладач прагне зорієнтувати студентів на усвідомлене вивчення основних питань курсу й застосуванні знань на практиці.

На першому курсі (перший семестр) під час вивчення «Практичного курсу української мови» використовується метод тренувальних вправ, типології мовних вправ. Використовуються програми-тренажери для формування й закріплення навичок правопису. Запропоновано проект електронного тренажеру. На заняттях необхідно визначити етапи навчання орфографії та пунктуації, з'ясувати питання порушення норм сучасної української літературної мови. Ефективність формування правописної компетентності студентів підвищиться за умов застосування компетентнісного підходу в навчанні правопису.

Підтримуємо думку Н. Бондаренко, що основні аспекти компетентнісного підходу при формуванні правописної грамотності в змісті освіти реалізуються через соціокультурний аспект. «Соціокультурна змістова лінія включає відомості, які розкривають феномен особистості, суспільства, України й українства в їх самобутності [1, с. 12]. Добираючи тексти для орфографічно-пунктуаційного аналізу необхідно добирати матеріали, пов'язані з історією України, рідного краю, географією, враховуючи особливості менталітету,

світоглядні ідеї, ідеали, морально-етичні уявлення.

Основна мета роботи з орфографії та пунктуації – сформувати в студентів правописну грамотність, що ґрунтується на засвоєнні й практичному застосуванні знань про орфографічні та пунктуаційні норми. Методика навчання правопису виходить із врахування: 1) поняттєвого апарату, принципів сучасного правопису; 2) виконанні орфографічно-пунктуаційного аналізу тексту; 3) підготовки студентів першого курсу до сприйняття дисциплін мовознавчого циклу; 4) культури мовлення; 5) впливу іншої мови або діалектного субстрату.

Правописна (орфографічна й пунктуаційна) компетентність передбачає засвоєння й застосування правописних норм і формування таких умінь: 1) знаходити орфограми, виконувати орфографічний аналіз слова, тексту; 2) виявляти й пояснювати пунктограми в простому, простому ускладненому і складному (складно-сурядному, складнопідрядному, безсполучниковому) реченнях; 3) розпізнавати орфограми й пунктограми з-поміж інших; розрізняти їх види; 4) уміння застосовувати орфографічні та пунктуаційні правила; 5) грамотно писати слова з вивченими орфограмами; правильно ставити розділові знаки в простому і складному реченнях; 6) знаходити й виправляти орфографічні та пунктуаційні помилки.

При цьому враховувати знання теоретичного блоку (принципи правопису (основні (фонетичний, морфологічний, традиційний, смисловий) та неосновні (лексико-синтаксичний, словотвірно-граматичний) з розділу орфографія, зміни в чинному правописі, принципи пунктуації (граматичний (структурний або синтаксичний), логічний (смисловий)) та пунктуація.

Слід звертати увагу на закріплення термінологічної бази з орфографії та пунктуації, характеристики базових понять і термінів, засвоєння яких становить основну умову формування правописної компетентності студентів. Доречно враховувати причини низького рівня грамотності (оточення, не належний рівень єдиної мовної політики в державі) та методичного (недостатня мотивація, скорочення годин на вивчення курсів, послаблення інтересу до навчання, мало читають високохудожні твори) характеру.

При вивченні курсу «Сучасна українська літературна мова (Лексикологія)» (другий семестр) доречно повторити правопис слів іншомовного походження під час вивчення запозиченої лексики, особливості їх адаптації

до словотвірної системи української мови. Вивчення курсу «Сучасна українська літературна мова (Фонетика)» (третій семестр) передбачає застосувати знання з фонетики, орфоєпії при написанні диктантів, враховуючи асимілятивно-дисимілятивні процеси, спрощення в групах приголосних, орфоєпічні норми (вимову голосних, приголосних), уміння застосовувати фонетичний принцип правопису на практиці. При вивченні курсу «Сучасна українська літературна мова (Морфологія)» (четвертий – п'ятий семестри) студенти під час вивчення морфемики, словотвору, способів творення різних частин мови на практиці застосовують морфологічний принцип правопису, враховуючи морфемну структуру слова, спосіб творення слова, що, безперечно, впливає на рівень грамотності студента. Вивчаючи теоретичні питання курсу «Сучасна українська літературна мова (Синтаксис)» (шостий – сьомий семестри), студенти закріплюють знання про принципи пунктуації (граматичний, логічний (смысловий)), допоміжний до граматичного – інтонаційний, правильно визначають структуру й тип речення, що сприяє рівню грамотності студента, засвоєнню та закріпленню пунктуаційних норм. За ступенем узагальнення мовних фактів правила, зібрані в пропедевтичному курсі синтаксису й пунктуації є узагальненими.

Серед причин недостатньої ефективності пунктуації доречно назвати такі: низька мотивованість, знижений інтерес до навчання, труднощі при визначенні синтаксичної структури речення (однорідні присудки чи складносурядне речення, чим ускладнене просте речення). Якщо основним завданням розвитку орфографічних навичок є їх автоматизація, то становлення й застосування пунктуаційних навичок потребує вміння розбиратися в синтаксичній структурі речення, правильно визначати предикативний центр, тип речення; усвідомлення можливості різного пунктуаційного оформлення синтаксичних структур; розуміння залежності вживання розділового знака від смислу висловлювання. Якщо компетенція – це прогнозована програма освітньої підготовки, при якій враховано мотиваційний, орієнтаційний, цільовий, функційний, оцінний, контрольний компоненти, то компетентність – це якісна характеристика особистості, що потрібна для продуктивної діяльності в освітній галузі.

Студенти, що опанували «Практичний курс української мови», курс «Сучасна українська літературна» мають володіти такими програмними загальними компетентностями (знання та розуміння

предметної області та розуміння професійної діяльності; здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел; здатність застосовувати набуті знання в практичних ситуаціях; спілкуватися державною мовою усно й письмово) та предметними (фаховими) компетентностями (здатність використовувати досягнення сучасної науки в галузі теорії та історії української мови; вільно володіти українською мовою, використовувати мовні ресурси, демонструвати сформовану мовну й мовленнєву компетенції в процесі фахової і міжособистісної комунікації, володіти різними засобами мовної поведінки в різних комунікативних контекстах; здатність використовувати когнітивно-дискурсивні вміння, спрямовані на сприйняття й породження зв'язних монологічних і діалогічних текстів в усній і письмовій формах, володіти методикою розвитку зв'язного мовлення студентів, наводити приклади, ілюструючи розуміння теоретичного матеріалу.

Формування, реалізація правописних компетентностей студентів спираються на поняття й закономірності, на яких ґрунтуються орфографія та пунктуація, а також на лінгвістичні відомості. При компетентнісному підході необхідно враховувати залежність рівня правописної грамотності студентів від особистісних характеристик – загального, культурного, інтелектуального, мовленнєвого розвитку, ерудиції, начитаності. Саме ці чинники варто враховувати при формуванні та застосуванні правописних компетентностей.

Мовна компетентність має такі складові: орфоєпічну, лексичну, правописну (орфографічну, пунктуаційну), морфологічну, синтаксичну. Тому доцільно актуалізувати взаємозв'язок таких видів мовленнєвої діяльності, як говоріння, читання, письмо. При цьому варто враховувати соціокультурний аспект, що ґрунтується основних функціях мови, а також відображає взаємозв'язок об'єкт (студент) – суспільство – мова – знання – застосування на практиці. Усвідомлене вивчення мови, удосконалення її літературних норм передбачає врахування менталітету, морально-етичних уявлень, естетичних уподобань, тому добираючи текст для написання диктанту або орфографічно-пунктуаційного аналізу, доречно добирати матеріал, враховуючи основні світоглядні, національні, патріотичні ідеї, позитивні образи. Тексти, пов'язані з історією, географією країни, рідного краю, історією мови, духовною культурою, при цьому використовуючи текстоцентричну модель вивчення мови.

При вивченні дисциплін мовознавчого циклу необхідно застосовувати основні чинники реалізації правописної компетентності, зважаючи на специфіку та завдання кожної дисципліни, усвідомлено реалізувати компетентнісний підхід, враховуючи особливості інтегральних (відповідно стандарту вищої освіти в контексті особливостей освітньо-професійної програми), загальних (здатність до абстрактного мислення, аналізу, синтезу; застосування знання на практиці; спілкуватися державною мовою усно й письмово; оволодівати сучасними знаннями; виявляти ініціативу; діяти соціально відповідально та свідомо; усвідомлювати можливості та гендерні проблеми та ін.) та професійних (застосовувати знання про сучасні досягнення в предметній галузі; використовувати навички роботи з комп'ютером та знання й уміння в галузі сучасних інформаційних технологій для розв'язання практичних завдань) компетентностей.

Студенти на практичних заняттях працюють за авторськими навчальними посібниками [2, 3]. На заняттях з «Практичного курсу української мови», виконуючи орфографічно-пунктуаційний аналіз тексту, використовується «Збірник диктантів української мови», укладений викладачем [4]. На основі роботи над текстами студенти першого курсу удосконалюють орфографічні, пунктуаційні, орфоепічні, лексичні, морфологічні вміння й навички. Аспектно-мовні завдання та вправи аналітичного, творчого, конструктивного характеру забезпечують удосконалення правописних умінь і навичок. Тексти диктантів є зразками різних функціональних стилів, вони відображають рівень розвитку сучасної української літературної мови, і це дозволяє студентам перевірити свій рівень володіння орфографічними й пунктуаційними нормами. Пропонуються різностильові тексти, що дає змогу для порівняльної лінгвістичної, орфографічно-пунктуаційної характеристики визначити особливості кожного стилю з погляду добору лексичного матеріалу (значення й правопис лексем), специфіки синтаксичних конструкцій (структура, пунктуаційне оформлення). Виконуючи комплексні завдання на основі тексту студенти культивують увагу до вимови, семантики, особливостей правопису самостійних та службових частин мови, структури речення, збагачується їхній словник. Це також дає змогу повторити вивчений матеріал, закріпити теорію, застосувати набуті знання в новій ситуації, зокрема при корекції та

вичитці тексту.

Таким чином, при вивченні дисциплін мовознавчого циклу необхідно усвідомлено реалізовувати компетентнісний підхід, застосовуючи компетентнісну модель навчання, враховуючи особливості інтегральних, загальних та професійних компетентностей.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Застосування правописних компетентностей при вивченні дисциплін мовознавчого циклу передбачає знання теоретичного матеріалу, уміння застосовувати його на практиці. Навчання правопису передбачає врахування єдності навчання, виховання й розвитку, мовленнєво-мисленнєвої активності, науковості, функційності, системності, усвідомленості, доступності, модельованого оволодіння мовою, текстоцентризму, врахування внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків, наступності й перспективності, взаємозв'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності, застосовуючи компетентнісну модель навчання.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в подальшому застосуванні інноваційних процесів і технологій, знаходженні нових дієвих методів викладання теоретичних курсів, використанні нових методів у взаємодії з традиційними методами навчання під час викладання дисциплін мовознавчого циклу для студентів філологічних факультетів ВНЗ.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко Н. В. Формування правописної компетентності учнів 5–7 класів на уроках української мови: посіб. Київ : Видавничий дім «Сам», 2017. – 112 с.
2. Демешко І. М. Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика. Фонологія. Морфонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : таблиці, схеми : навч. посіб. Кіровоград: ПП «Авангард», 2013. – 328 с.
3. Демешко І. М. Практичний курс української мови : навч. посіб. [2-е вид., випр. і доп.]. Харків : ФОП Озеров Г. В., 2018. – 348 с.
4. Збірник диктантів з української мови / уклад. І. М. Демешко. Кропивницький: ПП «Авангард», 2018. – 100 с.

REFERENCES

1. Bondarenko, N. V. (2017). *Formuvannia pravopysnoi kompetentnosti uchniv v 5–7 klasiv na urokakh ukraïnskoi movy*. [Law-forming ability was taught in grades 5–7 in Ukrainian]. Kyiv.
2. Demeshko, I. M. (2013). *Suchasna ukraïnska literaturna mova. Vstup. Fonetyka. Fonolohiia*.

Morfonolohiia. Orfoepiia. Hrafika. Orfohrafiia. Leksykolohiia. Frazeolohiia. Leksykhrafiia: tablytsi, skhemy. [Modern Ukrainian literary language. Introduction. Phonetics. Phonology. Morphonology. Orthoepey. Graphics. Orthography. Lexicology. Phraseology. Lexicography: tables, charts] Kirovohrad.

3. Demeshko, I. M. (2018). *Praktychnyi kurs ukrainskoi movy.* [Practical Course in Ukrainian] Kharkiv

4. *Zbirnyk dyktantiv z ukrainskoi movy.* (2018). [Collection of dictators in the Ukrainian language / comp. I. M Demeshko]. Kropyvnytskyi.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДЕМЄШКО Інна Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені

Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика навчання теоретичних курсів у вищій школі, удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів-філологів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DEMESHKO Inna Mykolayvna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian language of Centralukrainian Ukrainian Volodymyr Vinnichenko State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: methodology of teaching theoretical courses in higher education, improvement of professional training of future teachers-philologists.

Стаття надійшла до редакції 25.10.2019 р.

УДК 373.2.016:51

DOI:10.36550/2415-7988-2019-1-185-93-98

ДЕМЧЕНКО Юлія Миколаївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри методик дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID; <https://orcid.org/0000-0002-2247-7470>
e-mail: guliya81@ukr.net

НІКІТИНА Олена Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри методик дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID; <https://orcid.org/0000-0003-1045-5300>
e-mail: hele-nikitin@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ МИСЛЕННЄВИХ ОПЕРАЦІЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ГРИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Одним із базових принципів Нової української школи є уявлення про безперервність освіти. Це означає, що процес виховання, навчання та формування особистості починається відразу від народження і триває усе життя. Базовими етапами фізичного, психічного та соціального становлення особистості дитини є вік немовляти (до року), ранній вік (1-3 роки) та дошкільний вік (3-6/7 років). Саме тому дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні. Держава при цьому визнає пріоритетність дошкільної освіти та забезпечує умови для її здобуття.

Сучасні педагогічні вимоги до мисленнєвої діяльності дитини дошкільного

віку полягають у розвитку уміння обирати та реалізувати діяльність, використовуючи активні пошукові дії (дослідницькі), співвідносити дії з результатом, прагнути до кінцевої мети. Для успішної діяльності дитина повинна володіти такими логічними операціями як аналіз, порівняння, узагальнення і класифікація. Основною умовою розвитку мислення дітей є цілеспрямоване розвивальне навчання. Щоб зробити процес навчання привабливим для дошкільників, важливо підтримувати в них бадьорий робочий настрій, а для цього слід використовувати інтелектуальні ігри.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі формування розумових операцій у дітей дошкільного віку та ролі дидактичної гри в даному аспекті,